TEZE COŞERIENE DESPRE TEORIA TRADUCERII

MIHAELA-CĂTĂLINA TĂRCĂOANU[*]

Opera lui Eugeniu Coşeriu se constituie într-un ansamblu coerent, în care ideile se dezvoltă în progresie geometrică, fiecare dintre ele devenind un nucleu capabil să genereze, la rându-i, noi construcţii teoretice armonioase, anticipa în anul 2000 Gabriela Haja (Haja 1999–2001: 229). În ştiinţa contemporană a limbii, opera lui Coşeriu este un spaţiu, într-un anumit sens privilegiat, în care se întâlnesc şi se modelează aspecte diferite, contradictorii chiar înainte de a fi intrat în acest spaţiu, întrebări şi răspunsuri, sau numai întrebări incitante, privind problemele fundamentale ale lingvisticii ca ştiinţă, ale limbii ca diferite obiecte de cercetare ale acestei ştiinţe (Raport „d.h.c." 1993: 5).

Coşeriu însuşi a fost conştient de impactul pe care *lingvistica integrală*, doctrina pe care o fundamentează, l-a avut pentru contemporaneitate, dar şi de perspectivele de cercetare pe care le-a deschis, aşa cum afirmă: „Mai trebuie să adaug că orientările mele nu-mi aparţin în momentul de faţă numai mie, ci ele au fost transmise multora dintre elevii mei, mai ales celor de la Montevideo şi Tübingen, care le continuă în lucrările lor, unele cu adevărat masive, ca să nu mai spun că printre discipolii mei se socotesc vreo douăzeci de şefi de catedre lingvistice ce se află răspândite la diverse universităţi din toată lumea" (Mincu 1997: 166). Şi precizează: „Ce vreau să arăt, însă, este faptul că unele lucrări ale mele *deschid* orientări fertile în lingvistică, continuate prin studii de anvergură de alţi cercetători. De pildă, despre teoria traducerii eu am scris două studii, dar pornind de la ele, o doctorandă de-a mea a publicat o teză de 30 de ori mai întinsă" (Mincu 1997: 171).

În lucrarea de faţă ne propunem să prezentăm cele mai importante teze coşeriene despre teoria traducerii din câteva studii publicate, în ordine cronologică: *Das Problem des Übersetzens bei Juan Luis Vives* (1971), *Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie* (1978), *Science de la traduction et grammaire contrastive* (1990), *Los límites reales de la traducción* (1995), *Abast i límits de la traducció. Lliçó inaugural del curs acadèmic 1996–97* (1996), *Portée et limites de la traduction* (1998), *Alcances y límites de la traducción* (1998), *Relaţia dintre lingvistica contrastivă şi traducere* (1998), *Problematica teoriei traducerii* (1999–2000).

Mai puţin cunoscută, este, credem, existenţa unui manuscris inedit, *Einführung in die Übersetzungtheorie*, aflat în Arhivele „Eugenio Coseriu" de la Universitatea „Karls

[*] Colegiul Naţional „Calistrat Hogaş", Piatra-Neamţ, str. Alexandru cel Bun, nr. 19, România.

ALIL, t. LI, 2011, Bucureşti, p. 393–397

Eberhards” din Tübingen. Este vorba despre un curs ţinut de Coşeriu în anul 1975, are 224 de pagini, format B5. De la domnul profesor Reinhardt Meisterfeld am aflat că Eugeniu Coşeriu a ţinut în anii 1984–1985 cursul *Kontrastive Linguistics und die Übersetzungtheorie*, *Übersetzungtheorie und die Praxistheorie*. Pentru a nu deteriora paginile îngălbenite de trecerea timpului, le-am fotografiat, le-am descărcat în calculator, le-am printat, iar ulterior am transcris textul. Pasul următor…? Publicarea? Este necesară o atentă documentare referitoare la modul în care se poate face acest lucru în mod legal.

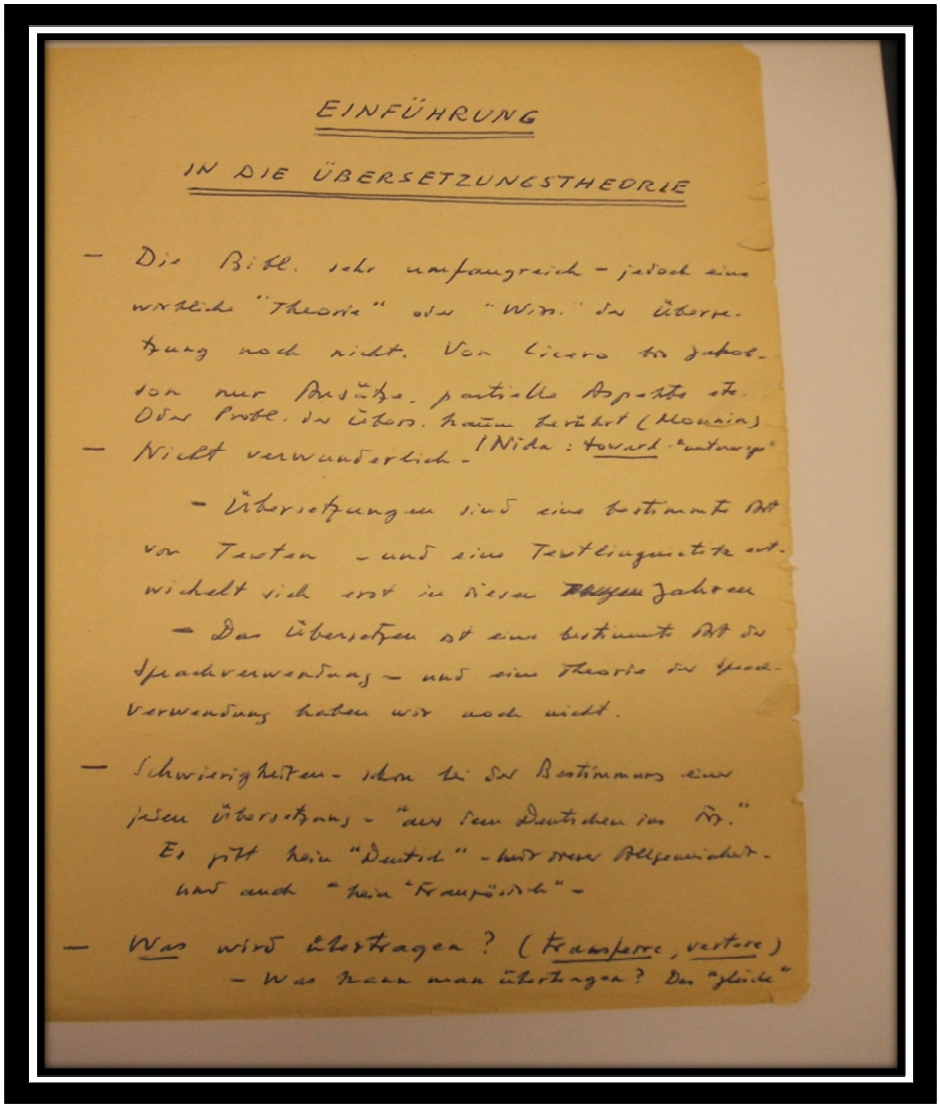

EINFÜHRUNG

IN DIE ÜBERSETZUNGSTHEORIE

– Die Bibl. sehr umfangreich – jedoch eine wirkliche "Theorie" oder "Wiss." der Übersetzung noch nicht. Von Cicero bis Jakobson nur Ansätze, partielle Aspekte etc. Oder Probl. der Übers. bestenfalls berührt (Mounin)

– Nicht verwunderlich. (Nida: toward "entwarp")

– Übersetzungen sind eine bestimmte Art von Texten – und eine Textlinguistik entwickelt sich erst in diesen letzten Jahren

– Das Übersetzen ist eine bestimmte Art der Sprachverwendung – und eine Theorie der Sprachverwendung haben wir noch nicht.

– Schwierigkeiten schon bei der Bestimmung einer jeden Übersetzung – "aus dem Deutschen ins Fr."
Es gibt kein "Deutsch" – nur einen Allgemeinbegriff – und auch kein "Französisch" –

– Was wird übertragen? (transferre, vertere)
– Was kann man übertragen? Den "Sinn"

Organizarea, în 2009, la Cluj-Napoca, a Colocviului Internaţional având ca temă *Conceptul de traducere la Eugen Coşeriu* demonstrează intuiţia lingvistului şi deschiderile fertile şi în domeniul lingvisticii traducerii pe care acesta o postulează. În lucrarea *Portée et limites de la traduction*, Eugeniu Coşeriu mărturiseşte: „Dans ce qui suit nous nous proposons de présenter, sous une forme très succincte, les fondements et les traits essentiales d'une *théorie réaliste de la traduction*, théorie qui, à son tour, devrait constituer le fondement d'une *linguistique de la traduction*. C'est en bonne partie une théorie nouvelle, mais ce n'est pas «rien d'autre qu'une nouvelle théorie» (encore une théorie!); ceci, justement parce que c'est une théorie «réaliste», qui aspire à identifier des principes universels dans les faits eux-mêmes, et non pas un modèle plus ou moins arbitraire imposé aux faits. En général, être «réaliste», dans le domaine des sciences et de la théorie qui y correspond, c'est dire – ou aspirer à dire – «les choses telles qu'elles sont» ; et, dans les sciences humaine (ou de la «culture»), c'est dire les choses telles qu'elles se présentent au «savoir originaire» de l'homme à-propos de soi-même et de ses activités libres" [subl. n.] (Coseriu 1997: 19). Şi aduce precizări: „Comme toute discipline linguistique, *la linguistique de la traduction* devrait être linguistique théorique, linguistique générale et linguistique descriptive. La linguistique théorique – ou théorie – de la traduction a pour objet la nature et les principes de la traduction et situe celle-ci dans le cadre général du langage et parmi les activités linguistiques de l'homme" [subl. n.] (Coseriu 1997: 33).

În lucrarea *Science de la traduction et grammaire contrastive* – o versiune revizuită a unei conferinţe ţinută pe data de 6 februarie 1989 la Hoger Instituut voor Vertalers & Tolken du Rijksuniversitair Centrum Antwerpen –, Coşeriu abordează problemele esenţiale ale teoriei traducerii: „La *théorie de la traduction*, comme la théorie du langage, c'est la théorie d'une activité elle-même. C'est le transfert d'une intuition des agents de ces activités au plan de la réflexivité. La théorie du langage n'est, dans ce qu'elle a d'universel, que la théorie de l'intuition du sujet parlant lui-même. Et de même, *la théorie de la traduction* n'est que le passage à la réflexivité de ce que font, savent, et connaissent intuitivement les traducteurs" [subl. n.] (Coseriu 1989: 29). „*La théorie de la traduction* n'est pas d'une nature différente de la théorie de l'activité de parler en général. La traduction n'est qu'une activité particulière de parler : elle se fait avec un contenu déjà donné d'avance, qu'il s'agit d'exprimer dans une autre langue. Pour le reste il s'agit exactement de la même chose. De ce fait, la traduction a la même complexité que l'activité de parler en général. La théorie de la traduction embrasse toute la théorie linguistique" (Coseriu 1989: 31).

În studiul *Portée et limites de la traduction* (titlul francez este o traducere din spaniolă *Alcances y limites de la traducción* sau din germană *Leistung und Grenzen der Übersetzung*, fiind o aluzie la *Miseria y splendor de la traduction* de J. Ortega y Gasset), Coşeriu observă că în teoria traducerii ne lovim adesea de probleme rău puse, de confuzii şi de lipsă de distincţii între concepte. „Or, que sait le traducteur en tant que (bon) traducteur? Tout d'abord, il a, sans doute, en ce qui concerne les langues qu'il utilise, une connaissance qui va au-delà de la connaissance purement intuitive des sujets parlants en tant que tels. En effet, il a une *cognitio clara distincta*, bien que non encore *adaequata*: une connaissance de technicien. Ainsi, il connaît les signifiés de ces langues ainsi que leurs emplois et les correspondances «usuelles» entre ceux-ci" (Coseriu 1997: 19). „Mais, surtout, il sait par expérience que, si, en sa qualité de technicien de la traduction il *doit* tout d'abord connaître

toutes ces équivalences «usuelles» ou «normales», cela ne lui suffira pas, puisque, dans tel ou tel texte a traduire, n'importe quelle parmi ces équivalences imprévues pourront s'y imposer; équivalences qu'il devra «inventer» sous sa responsabilité de traducteur-créateur, bien que toujours d'une façon raisonnable et justifiable, c'est-à-dire, d'accord avec les exigences du texte original. Et s'il est en même temps un théoricien et qu'il veuille aboutir à une *cognitio distincta et adaequata* de sa propre activité, il se demande ce que tout cela veut dire au niveau des *principes de la traduction*" (Coseriu 1997: 20).

Teoria coşeriană are la bază câteva distincţii: *obiectul* şi *instrumentul traducerii*; *conţinutul limbii* şi *conţinutul textului*; *limba* şi *utilizarea limbii*; *transpunere* şi *versiune*. Referindu-se la prima distincţie, Coşeriu analizează atât opiniile unor lingvişti care afirmă că traducerea totală şi exactă este imposibilă (traducerea este o necesitate practică, dar ea ar constitui, în acelaşi timp, o imposibilitate teoretică), cât şi pe acelea ale celor care constată că tot ceea ce se spune într-o limbă poate fi tradus (şi admit posibilitatea ilimitată a traducerii, deducând, în consecinţă, universalitatea esenţială a semnificaţiilor şi a gândirii lingvistice), şi ajunge la concluzia că ambii au parţial dreptate, dar se înşală: „dans la traduction il ne s'agit pas de «dire» ce que «disent» (= signifient) les langues, mais de dire ce que, dans le discours, est dit au *moyen* des langues" (Coseriu 1997: 21).

Traducerea literală, actul sau activitatea de a traduce, conţinut textual, fazele traducerii sunt doar câteva dintre problemele asupra cărora se opreşte Coşeriu. De exemplu, aşa-numita traducere literală nu este traducere, este mai degrabă non-traducere, nu este traducerea traducătorilor, în realitate limbile nu se traduc, adevăratul obiect al traducerii sunt textele sau discursul. Se traduce prin intermediul limbilor, dar ceea ce transpunem sunt conţinuturile textelor, nu conţinutul limbilor (Coseriu 1997: 22). A traduce e un tip aparte de activitate de a vorbi, înseamnă a vorbi prin intermediul unei alte limbi cu un conţinut dat dinainte, înseamnă să spui prin intermediul unei limbi B („*langue d'arrivée*") ceea ce este spus într-un discurs cu ajutorul unei anumite limbi A („*langue de départ*"). Conţinutul textual este alcătuit din desemnare şi sens.

Fazele traducerii sunt faza semasiologică (de interpretare) şi faza onomasiologică (de denumire): „Dans la première phase on «deverbalise»: on se demande quel est le fait extralinguistique ou le contenu de pensée indique par le signifié A; dans la seconde phase, on «rêverais»: on se demande quel est le signifie de la langue B qui (dans le même contexte) indique (ou pourrait indiquer) le même fait extralinguistique ou le même contenu de pensée (y inclus les sentiments, les attitudes etc.). D'une façon plus prégnante, on pourrait même dire que la première phase on *desidiomatise*: on sort de la langue A pour aller vers la réalité et la pensée exprimées dans le texte, et dans la seconde phase on *idiomatise*: on rentre dans le langage et on donne à la réalité et à la pensée reconnues dans le contenu du texte la forme qui leur correspond (ou correspondrait) dans la langue B" (Coseriu 1997: 25).

În studiile sale cu privire la aceste probleme trebuie să remarcăm multitudinea exemplelor oferite de Coşeriu. Traducătorii, ca subiecţi ai traducerii, diferă de subiecţii-vorbitori în cazul limbajului şi al lingvisticii în general. Dacă ultimii aplică şi urmează nişte principii intuitive în activitatea lor de vorbire şi de înţelegere a vorbirii, apoi traducătorii mai folosesc şi principii bazate pe cunoştinţe ce depăşesc cadrul intuiţiei. Traducătorul trebuie să aibă, în primul rând, o bună înţelegere a textului şi, în al doilea rând, să cunoască echivalenţele uzuale şi adecvate în limba-ţintă. Problema e că nici aceasta nu este îndeajuns

în activitatea de traducere, deoarece echivalenţele pot fi inoperante într-un text sau altul. În asemenea situaţii, este necesară *creativitatea* traducătorului. Acesta îşi va asuma desigur responsabilitatea pentru creaţiile sale care trebuie să fie în deplină concordanţă cu exigenţa textului original.

În concluzie, elaborarea unei teorii noi şi realiste a traducerii care să stea la baza unei lingvistici a traducerii, văzută în trei ipostaze – teoretică, generală şi descriptivă –, era un deziderat coşerian care a fost îndeplinit de coşeriologi şi nu numai. Rămâne un alt deziderat al posterităţii coşeriene de îndeplinit – publicarea unei ediţii *opera omnia* Coşeriu, tradusă în limba română, însă pentru acest lucru, aşa cum însuşi lingvistul spunea, *traducătorul trebuie să fie un tehnician scrupulos şi un artist ingenios*.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Coseriu 1989 = Eugenio Coseriu, *Science de la traduction et grammaire contrastive*, în „Linguistica Antverpiensia”, XXIV, p. 29–40.

Coseriu 1997 = Eugenio Coseriu, *Portée et limites de la traduction*, în „Parallèles: Cahiers de l’École de Traduction et d’Interprétation”, Université de Genève, no. 19, p. 19–34.

Haja 1999–2001 = Gabriela Haja, recenzie la Eugeniu Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chişinău, Editura ARC, 2000, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară”, t. XXXIX–XLI, p. 227–229.

Mincu 1997 = Marin Mincu, *Convorbiri cu personalităţi ale filozofiei. Eugeniu Coşeriu, profesor la Universitatea din Tübingen (Germania) în dialog cu...*, în „Revista de filosofie”, nr. 1–2, ianuarie–aprilie, p. 165–172.

Raport „d.h.c” 1993 = Raportul comisiei instituită de Senat pentru conferirea titlului de *doctor honoris causa* al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” domnului Profesor Eugen Coşeriu de la Universitatea din Tübingen, Germania, publicat în *Omul şi limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, număr special din „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»”, Secţiunea IIIe. Lingvistică, XXXVII–XXXVIII (1991–1992), Iaşi, p. 5–10.

COSERIU’S THESIS ABOUT TRANSLATION

ABSTRACT

Coseriu’s Thesis About Translation aims to present the most important thesis about translation theory deliverd by Coseriu, as shown in the studies *Das Problem des Übersetzens bei Juan Luis Vives*, *Science de la traduction et grammaire contrastive*, *Portée et limites de la traduction* (1997), an original manuscript, *Einführung in die Übersetzungtheorie.*

Key-words: *Eugenio Coseriu*, *integral linguistics*, *language translation*, *theory*, *translate*.